

MILAN HODŽA

FEDERATION IN CENTRAL EUROPE REFLECTIONS AND REMINISCENCES

London, Jarrolds Publishers, 1942

FEDERÁCIA V STREDNEJ EURÓPE A INÉ ŠTÚDIE

Bratislava, Kalligram, 1996

PAVOL LUKÁČ 1996

①

NEZNÁMY AUTOR 1942

②

R.H.M.WORSLEY 1942

③

PLÝ 1942

④

DR. JOZEF KIRSCHBAUM 1945

⑤

ANDREAS OPLATKA 1995

DUŠAN KOVÁČ 1996

PAVOL LUKÁČ

Písané pre K&K

Viac ako po polstoročí sa dostáva do rúk nášho čitateľa preklad knihy jedného z najvýznamnejších slovenských politikov 20. storočia - Milana Hodžu (1878-1944) - Federácia v strednej Európe. Táto u nás aj v odborných historických kruhoch doteraz málo známa kniha, bola preložená do nemčiny a minulý rok vyšla pod titulom Schicksal Donauraum, Erinnerungen vo vienskom nakladateľstve Amalthea s úvodným slovom Otta von Habsburga.

Slovenský preklad Jany Plulíkovej vznikol na podnet Svetoslava Bombíka, riaditeľa Slovenského inštitútu medzinárodných štúdií už viac ako pred tromi rokmi a kniha mala vyjsť v knižnej edícii Kontakt spomínaného inštitútu. Po tragickom úmrtí jeho riaditeľa stratilo nové vedenie o vydanie knihy záujem. Keďže sa však medzičasom dostala aj do edičného plánu vydavateľstva Visegrád, kde ju chceli preložiť do maďarčiny a poľštiny, rozhodol sa autor tohto článku po dohode s vydavateľstvom Kalligram vydať Federáciu v strednej Európe doplnenú o ďalšie Hodžove texty z rôzneho obdobia (štúdie *Československo a stredná Európa*, *Moderný nacionalizmus*, memorandum *Európa na križovatke ciest* a torzo ďalšej nedokončenej knihy). Toto vydanie obsahuje okrem rozsiahlej úvodnej štúdie aj kritický aparát.

Hodža písal svoju Federáciu v strednej Európe počas pôsobenia v exile na začiatku druhej svetovej vojny. Samotná kniha predstavovala silné "politikum", myšlienково nasmerované k presadeniu nového modelu povojnovej rekonštrukcie strednej (ale nielen strednej) Európy, ako aj k Hodžovmu seba-presadeniu v povojnovej politike. Tento vzorec politického aktivizmu, typický pre politickú emigráciu, absolvoval Hodža už raz v netradičnej "vnútornej emigrácii" (počas vyhlásenia politickej pasivity slovenskej politiky) v období prvej svetovej vojny. Vtedy napísal knihu Československý rozkol ako svoju politickú "vstupenku" na scénu prvej republiky. (Kniha vyšla po vojne v Turčianskom Sv. Martine, 1920).

Výrazný rozdiel je okrem iného aj v tom, že Federáciu píše na sklonku života - preto sa o nej niekedy hovorí ako o jeho politickom testamente - a pri spätnom pohľade na svoje politické aktivity nachádza aj argumentáciu pre vlastné momentálne postoje a opcie, čo sa prejavuje v prvej časti knihy, ktorá je ladená memoárovou. Vracia sa tu k spolupráci tzv. belvederskej dielne (kde zastával významné miesto) s následníkom trónu Františkom Ferdinandom d'Este. Už tá sa zaoberala federatívnou prestavbou monarchie na 'commonwealth' stredoeurópskych národov. Podrobne sa venuje aj svojim politickým aktivitám počas prvej republiky a referuje o vlastných iniciatívach smerujúcich k "porozumeniu medzi stredoeurópskymi národmi." Hodža svojou osobnou históriou a "stredoeurópanstvom" sa tak predstavuje ako najvhodnejšia osoba, ktorá by sa mohla stať patrónom myšlienky obnovy strednej Európy po vojne vo federatívnej podobe.

Kniha má veľký dobový význam aj ako politická oponentúra Benešovej exilovej politiky. Hodža sa dostal s Benešom v emigrácii do vážneho sporu z niekoľkých dôvodov. Hlavné rozpory tvorili rozdielne názory na riešenie "slovenskej otázky" v povojnovom usporiadaní republiky (Hodža bol kritikom aj iných Benešových krokov, ktoré obmedzovali demokratický charakter budúcej podoby štátu), a predovšetkým názory na zahraničnopolitickú orientáciu a povojnové usporiadanie stredoeurópskych pomerov. Beneš bol aj naďalej zástancom bezpečnosti viazanej na veľmoci, pričom po mníchovskom sklamaní zo západných veľmocí sa viac orientuje na Sovietsky zväz. Hodža ako dôsledný odporca bolševizmu túto koncepciu rozhodne odmieta a presadzuje federatívny model pre strednú Európu ako východisko z poversaillského nedôsledného usporiadania v podobe malých štátov ("Kleinstaaterei"), ktoré sa stávajú "obetou veľmocenskej politiky" - ako argumentuje vo svojej knihe.

To, že Hodža pokladal vlastnú knihu aj za politický program, dosvedčuje správa čs. konzu-

la J. Papánka o rozhovoroch, ktoré viedol Hodža v Amerike so zástupcom State Departmentu D.C. Poolom, kde okrem iného povedal: „...že nesouhlasí s politikou Beneše, zvlášť vůči SSSR. On (Hodža) je člověk středu a Beneš jde příliš na levo co demokrat. Jeho (Hodži) politické názory jsou v knize o federaci a nemá co k nim dodat.“ (1)

Sám Beneš vyjadril svoj názor na Hodžovu knihu v telegrame určenom pre domáci odboj, kde informoval o jeho činnosti. V telegrame stálo: „Napsal knihu, která je konfusní, plná samochvály Hodžovy.“ (2) Je len samozrejmé, že v takomto politickom ovzduší bola kniha aj recenzentmi prijímaná rozdielne podľa politických kritérií.

Hodža bol pozitívne oceňovaný v anglickom prostredí už počas medzivojnového obdobia (bol aj predsedom Československo-britskej spoločnosti) a mal dobré kontakty nielen v politických, ale aj v intelektuálnych kruhoch (Seton-Watson, W. Steed, B. Lockhart, jeden z recenzentov - Worsley - patril tiež medzi jeho osobných známych). Ako spomína Hodža vo svojej knihe, o napísanie predslovu ho požiadali aj britskí akademici vydávajúci zborník, ktorý sa konkrétne zaoberal jednotlivými aspektmi federalizácie strednej Európy. Hodžove názory na federalizáciu strednej Európy boli známe už pred publikovaním samotnej knihy. Vďaka uverejneniu jeho dvoch štúdií na túto tému v odborných časopisoch *The Nation* (16. mája 1942) a *The Contemporary Review* (október 1941, č.910). Pritom si musíme uvedomiť, že v tom čase už fungovali aj politické a inštitucionálne “zárodky” na presadenie takýchto federácií v povojnovom usporiadaní Európy (napr. čs.-poľská dohoda alebo juhoslovansko-grécka dohoda), takže nešlo len o teoretické úvahy, ale aj konkrétne politické plány.

Pokiaľ bola takýmto projektom mimoriadne naklonená Veľká Británia, ich najväčším odporcom bol Sovietsky zväz, ktorý chápal zoskupenie štátov v strednej Európe ako vznik bloku namiereného proti nemu. Preto aj ideoví stúpenci “sovietizácie” strednej Európy vehementne vystupovali proti takýmto myšlienkam. To môžeme vidieť aj na recenzii, uverejnej v časopise čs. komunistov v Amerike *Nová Sloboda*, kde z takýchto ideologických pozícií autor pod pseudonymom Plý odsudzuje Hodžov plán.

Hodžova idea stredoeurópskej federácie, ako aj jeho oponovanie Benešovej koncepcii zaujali mnohých pozorovateľov mimo exilu, takpovediac na druhej strane politického tábora. Ešte v novembri 1943 o nej informuje v rozsiahlom článku - v ktorom je mimoriadne podrobne analyzovaný celý obsah knihy - politický redaktor *Magyarország* Etienne Borsódy. (3)

Z Maďarska na Slovensko prichádza informácia o knihe prostredníctvom slovenského veľvyslanca Jána Spišiaka, ktorý o nej informuje vládu ako o “zaujímavom dokumente”. Po zlome vo vedení druhej svetovej vojny začali aj niektorí zástupcovia slovenského štátu, ktorého garantom bola Tretia ríša, uvažovať o jeho záchrane. Práve federalizácia strednej Európy sa zdala mnohým ako možné východisko. V tomto duchu uvažoval aj chargé d'affaires slovenského štátu vo Švajčiarsku Jozef M. Kirschbaum vo svojom článku *Hodžov plán stredoeurópskej federácie*, v ktorom informoval o Hodžovej knihe. Pokladal však za ‘manco’ celého plánu skutočnosť, že Hodža nerátal s vyčlenením Slovenska ako samostatnej federálnej jednotky (Hodža rátal s obnovením Československa, aj keď na inom štátovom princípe, v ktorom malo mať Slovensko vlastný snem, súdnictvo a niektoré vládne rezorty - na tomto sa zhodli v memorande o slovenskej otázke ešte v októbri 1939 Hodža, Osuský, Clementis a Paulíny-Tóth). Kniha Milana Hodžu sa stala politickou inšpiráciou pre mnohých slovenských politikov, ktorí si osvojili ideu federalizácie v rôznych podobách, napr. Ferdinand Ďurčanský preferoval ideu stredoeurópskej konfederácie, Karol Sidor myšlienku katolíckeho bloku stredoeurópskych krajín pod záštitou Vatikánu atď. (4)

Politická idea stredoeurópskej federalizácie je však v slovenskom politickom myslení prítomná už od druhej polovice 18. storočia. V roku 1834 uverejnil banskobystrický profesor práva M. Šuhajda nemecky písanú prácu *Maďarizmus v Uhorsku*, v ktorej obhajuje úniu ako

“právny pomer” usporiadania vzťahov v mnohonárodnostnom Uhorsku. Pod vplyvom liberálnych myšlienok Veľkej francúzskej revolúcie fungovalo aj silné hnutie uhorských jakobínov, na ktorom vo veľkej miere participovali Slováci. Martinovičov pokus o prevrat (1794) mal nastoliť Uhorskú federatívnu republiku, ktorá sa mala skladať zo štyroch provincií (Maďarov, Chorvátov, Rumunov a Slovákov). Takáto myšlienka usporiadania stála v pozadí politicko-emancipačných snáh rôznych politických generácií celého 19. a začiatku 20. storočia (federalizácia bola ‘de facto’ politickým programom revolúcie 1848/49, alebo bola obsiahnutá v memorandistických požiadavkách - koncept slovenského “Okolia”). Na tú nadviazal aj Milan Hodža v čase monarchie, a neskôr ju rozvíjal, aby ju zavŕšil v projekte obsiahnutom vo Federácii v strednej Európe.

Pri čítaní Hodžu-federalistu si treba uvedomiť, že jeho plány sa nachádzajú v dejinách stredo európskeho politického myslenia paralelne medzi ďalšími početnými “federalistami” ako boli Czartoryski, Palacký, Zach, Garašanin, Kossuth, Szechenyi, Balcescu, Mazzini, Popovici, Hoffmannsthal, Renner, Jászi, Hantos a iní. Pričom aj medzi nimi, napriek tomu, že im išlo o utvorenie nadnárodného federálneho celku v strednej Európe, existovalo množstvo názorových rozdielov, ako takýto stav dosiahnuť a v akej podobe.

Rakúsky historik Horst Haselsteiner, ktorý sa zaoberal takýmito federalizačnými plánmi, sa snažil vystopovať “motivačné elementy” ich tvorcov: (5)

a) východiskovou premisou týchto plánov bolo poznanie, že podoba strednej Európy je multietnická a nemožno prirodzenou cestou dosiahnuť stav, v ktorom by mohli byť saturované všetky požiadavky národných skupín z hľadiska teritória, hraníc a pod., b) národné skupiny sa snažili vždy o zaistenie prirodzenej autonómie a odporovali centralizmu, c) federatívne usporiadanie malo zaisťovať malým a stredným národom spoločnú ochranu pred negatívnymi vplyvmi susedných veľmocí, d) takéto harmonizované a stabilizované spoločenstvo mohlo mať oveľa väčšiu šancu pri politickom, hospodárskom a kultúrnom sebakpresadzovaní, e) záujmové vyvažovanie vo vnútri federatívneho zoskupenia malo zároveň zmierňovať tradičné antagonisticke vzťahy medzi jednotlivými národnými skupinami.

Okrem týchto motivačných elementov Haselsteiner upozorňuje aj na “ideologickú bázu” týchto projektov. Podľa neho stoja vo zvláštnom vzťahu nacionalizmus a federalizmus ako dve protichodné podoby integračného hnutia v modernom veku. Obidva princípy konštrukcie sa pohybujú v smere jednoty, homogenity, bezpečnosti a zaistenia mieru, ale oba vychádzajú z protikladných premís a rozdielnych očakávaní. A tak v Haselsteinerovom videní národnoštátna integrácia a úsilie o federatívne usporiadanie stoja v dialektickom vzťahu ako téza a antitéza.

Ak dnes z takýchto hľadísk pristupujeme k čítaniu Hodžovej Federácie, je samozrejmé, že ako na to upozornil Andreas Oplatka z *Neue Zürcher Zeitung*, musíme považovať takéto plány za prekonané. Napriek tomu pre slovenského čitateľa je to možnosť poznania doteraz málo známej tradície v slovenskom politickom myslení, ktorá sa zakladá na “extrovertnom” chápaní a smeruje k širším európskym hľadiskám riešenia slovenskej otázky. A to by mohlo napomôcť aj pri dnešnom vnímaní našich slovenských národných záujmov a súčasných európskych integračných snáh.

- (1) Pozri *Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae I.*, Dokumenty z histórie čs. politiky 1939-43, ed. L. Otáhalová a M. Červinková, Academia, Praha, 1966, dok. 322 (1943, október 14, New York), s. 392-393
- (2) Tamže., dok. 220, s.271
- (3) Etienne Borsódy: *Milan Hodža, politicien d'Europe Centrale*, In: *Nouvelle Revue de Hongrie*, XXXVI(e), XII(e) année, IV, Novembre 1943, s. 331-344, (Budapest)
- (4) K recepcii Hodžových názorov pozri moju štúdiu Milan Hodža: *Federation in Central Europe*, In: *Medzinárodné otázky* 3/1993, s.66-80.. O federalistických koncepciách slovenských politikov píše aj Jozef Špetko: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*, Danubius, Praha, 1994, s.127-150
- (5) Horst Haselsteiner: *Föderationspläne in Südosteuropa*. In: *Europäische Visionen, Begegnungen, Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest I.*, Hrsg. F. Glatz, Budapest 1995, s.76-77

1

NEZNÁMY AUTOR
**BUDÚCNOSŤ STREDNEJ EURÓPY.
 HODŽOV PLÁN FEDERÁCIE**

The Times Literary Supplement
 14. marec 1942

Hneď na začiatku treba poznamenať, že slovo "reminiscencie" v podtitule treba zvlášť zdôrazniť. V poslednej dobe sa objavilo viacero prác venovaných problému federácie, ale táto sa vyznačuje tým, že jej autor bol takmer štyridsať rokov politikom a štátnikom a že rozpracovanie svojej témy založil na získanej skúsenosti. Navyše, jeho schopnosť priblížiť čitateľovi stretnutia a rozhovory s takými osobnosťami ako arcivojvoda František Ferdinand, dr. Schuschnigg, rumunský kráľ Karol I., Konrad Henlein a ďalší dodávajú jeho práci dokumentárnu hodnotu a ľudský rozmer, skvele dopĺňajúci jej výkladovú stránku.

Dr. Hodža si tému rozvrhol do štyroch rozsiahlych kapitol. Tie sú prehľadne rozčlenené do viacerých častí a podčastí, čo uľahčuje orientáciu v celom probléme. Prvá kapitola je venovaná pokusom prevažne nemaďarských a nenemeckých politických vodcov (hoci sa tu angažovalo aj niekoľko nemeckých politikov) pokojnou cestou vzdorovať tvrdým promaďarským centralizačným tendenciám vládnych kruhov Rakúska a pripraviť tak ríšu na federatívnu reformu. Dr. Hodža sa domnieva, že keby sa to bolo podarilo, mohlo to azda znamenať začiatok vytvorenia Spoločenstva národov strednej Európy, ktorého vznik teraz predpokladá. Sám sa aktívne podieľal na tomto úsilí, podporovanom Františkom Ferdinandom, ktoré bolo prerušené zavraždením arcivojvodu a nasledujúcim vypuknutím vojny. Jeho autentické informácie o tomto úsilí si zasluhujú bližšiu pozornosť.

PO ŠTVORROČNEJ VOJNE

Obsah druhej kapitoly najlepšie vystihuje jej názov "Iniciatívy smerujúce k dosiahnutiu porozumenia v strednej Európe v r. 1918-1937". Povojnové problémy a konflikty podunajských krajín a ich susedov, ku ktorým sa v mnohých článkoch a publikáciách pristupovalo povrchne alebo s prehnanou zaujatosťou, tu analyzuje odborník, ktorý si dokáže zachovať obdivuhodný odstup. Platí to najmä o Hodžovom prístupe k problémom menším, o ktorých sa v minulosti

popísalo mnoho prác založených na nesprávnych poznatkoch. Platí to aj o jeho analýze faktorov tvoriacich základ agrárnej demokracie, ktorej venoval mnoho rokov praktického výskumu a ktorú oprávnene označuje za jeden zo základných pilierov strednej Európy.

V tejto kapitole sa zaoberá aj Malou dohodou, ako ju vidí pri pohľade zvnútra, ako aj udalosťami, ktoré vyvrcholili v Mníchove na jeseň r. 1938. Ako predseda československej vlády v tomto osudovom období dokáže odhaliť momenty úzko súvisiace s jeho nasledujúcimi úpadkovými fázami, no robí to s nadhľadom, ktorý charakterizuje jeho prístup ku všetkým sporným problémom. A ak Henleina spomína s istou dávkou sarkazmu - čomu sa nemožno čudovať - v jeho tóne prevažuje dôstojnosť a sebadisciplína, ako vidno aj z nasledujúceho záverečného paragrafu tejto kapitoly:

"Môžem sa obrátiť na vás, kritici, protivníci i priatelia, čo ste v lete 1938 navštívili moju krajinu, jej prezidenta a mňa v onej staromódnej ponurej izbe v Prahe...? Verili ste, tak ako všetci na kontinente, že osudovému výbuchu národnostnej nenávisťi v mojej vlasti možno zabrániť spravodlivým usporiadaním a vzájomným porozumením medzi národmi. Ak by to bolo tak, Československo... by si dnes bránilo Slobodu a Demokraciu na svojom vlastnom území. Medzičasom sa však situácia podstatne zmenila. Nemecko sa rozhodlo, že Praha bude po Viedni druhou predhrou k Druhej svetovej vojne".

PRÁVA NÁRODNOSTI

Hodžova tretia kapitola analyzuje mechanizmus a fungovanie federácie vo všetkých jej polohách, kým záverečná kapitola má názov "Môže stredoeurópska demokracia prežiť a kráčať v ústrety ekonomickým reformám?". Prezentuje v nej rôzne aktuálne problémy v ich historickej perspektíve. A hoci tak ako všade, aj tu formuluje svoje myšlienky bez toho, že by podliehal nejakej konkrétnej zainteresovanosti, je tu niekoľko fundamentálnych princípov, voči ktorým zaujíma nekompromisný postoj. Tak napríklad na otázku, "či malé a tiež stredne veľké národy treba alebo netreba považovať za hodné záchranu a zachovania pre ľudstvo", ktorú, ako upozorňuje, v poslednom čase znovu nastolujú mnohí francúzski a niektorí britskí politici a spisovatelia, má jedinú možnú odpoveď: "Každý národ, veľký, stredne veľký či malý, má rovnaké právo žiť. Alebo, jednoduchšie povedané, žiadna moc ani tá najmenejšia, nemá právo zničiť žiadny národ, nech by bol akokoľvek slabý či malý." Je totiž neochvejným

a optimistickým zástancom federácie v strednej Európe ako prostriedku protiváhy a zničenia každého znovuzoživenia agresívneho nemeckého nacionalizmu po skončení súčasnej vojny. Ako tvrdí, to by malo byť naším poučením z minulých chýb. Poznomenáva, že nedostatky mierových dohôd nevyplývali z toho, že dali malým národom právo na sebaurčenie, ale skôr z toho, že "týmto malým národom strednej Európy sa autoritatívne radilo, aby začali spoluprácu, ktorá by im priniesla výhody veľkého spoločenstva národov."

Preto "federalizovaná stredná Európa je jednou z absolútnych nevyhnutností nového povojnového usporiadania... Ak má vzniknúť nová Európa, nie je ani pripravená, ani schopná prestať uznávať sto miliónov slobodymilovných ľudí a sto miliónov potenciálnych návštevníkov".

Dr. Hodža vidí perspektívy pokroku v tomto smere veľmi priaznivo. Z tohto hľadiska je azda najvýznamnejšou okolnosťou, na ktorú upozorňuje to, že "u všetkých národov strednej Európy okrem Rakúska a Maďarska sa nacionalizmus rozvíjal zároveň s demokratickým cítením." Ba čo viac, Československo a Poľsko už urobili prvé sľubné kroky.

Ako poznamenáva dr. Hodža k dohode medzi dvoma slovanskými republikami, z hľadiska novej strednej Európy je potešujúce vidieť, že súčasné Poľsko reprezentujú tí, ktorí v rokoch 1923-1926 boli pripravení podporovať ďalekosiahle urovanie sporov s Československom a podunajskou oblasťou.

Z anlického originálu preložila Lubica Hábová

2

R. H. M. WORSLEY FEDERÁCIA V STREDNEJ EURÓPE

The Times Literary Supplement
10. máj 1942

Priebeh tejto vojny a vývoj, ktorý viedol k jej vypuknutiu, nás okrem iného poučil o jednej dôležitej veci. Kooperatívna solidarita ôsmich národov žijúcich medzi Gdaňskom a Solúnom je rovnako nevyhnutnou podmienkou bezpečnosti v Európe, a teda aj na celom svete, ako je solidarita Južnej a Severnej Ameriky nevyhnutnou podmienkou bezpečnosti západnej pologule. Politická štruktúra tejto oblasti, ktorej populačné zloženie sa veľmi nelíši od celkového populačného zloženia Severnej Ameriky, je preto medzinárodným

problémom. Ak sa ju nepodarí vyriešiť, nastolenie skutočnej rovnováhy síl v Európe bude aj naďalej nedosiahnuteľným snom.

Tieto názory plne potvrdzujú aj Hodžove "úvahy" i "reminiscencie" o dejinách strednej Európy pred rozpadom Rakúsko-Uhorska a po ňom. Alternatíva je stále rovnaká: buď nemecká a maďarská nadvláda, alebo spolupráca všetkých národov tejto oblasti na rovnakom základe. Skúsenosti ukázali, že uskutočnenie nemeckých a maďarských cieľov vedie k strate nezávislosti štátov hraničiacich s Nemeckom na východe a juhovýchode, a teda k nadvláde Nemecka nad Európou. To je neprijateľné ako pre kontinent, tak aj pre celý svet. Cestu k individuálnej a národnej slobode a právo žiť v tradičnom 'Lebensraum' bez neustálej obavy pred zničením, môže zaručiť iba federálna štruktúra tejto národnostne zmiešanej oblasti na východ od Ríše, a táto federálna štruktúra zasa môže viesť k založeniu Európskeho spoločenstva národov ako pevnej opory povojnového usporiadania.

Dr. Hodža, ktorý je dnes azda najväčšou žijúcou autoritou pre problémy strednej Európy, venoval celú svoju profesionálnu kariéru práci v prospech "Podunajského spoločenstva národov" ako východiska širšej spolupráce. Je presvedčený, že tento cieľ možno dosiahnuť všeobecnou dohodou o princípoch riadenej slobody, riadenej suverenity, riadenej demokracie a riadenej ekonomiky, ale uvedomuje si všetky ťažkosti, ktoré s tým súvisia. Pripúšťa, že národy, ktoré majú vytvoriť toto nové jadro, v dávnej i bezprostrednej minulosti zlyhali, a plne zohľadňuje ich pozitíva i nedostatky. Jeho návrhy obsiahnuté v závere práce stoja pevne na psychologických a sociologických charakteristikách, ktoré tvoria národnú tradíciu rôznych národov. Aj bez tohto náčrtu praktickej štruktúry budúcej politiky by táto kniha bola štandardnou prácou o strednej Európe, aká tu chýbala odytedy, čo vyšli práce T. G. Masaryka Nová Európa a Štruktúra štátu. Platí to rovnako o časti venovanej historickému, sociálnemu a politickému vývoju malých národov, ako aj o výklade česko-slovenskej politiky v období pred Mníchovom, ktorá, hoci značne obmedzovaná, jasne ukázala, že nesprávne pochopený centralizmus a jeho zástancovia zasa raz zabránili včasnému riešeniu problému a rozvinutej spolupráci všetkých národných síl v poslednej bašte demokracie v tejto oblasti.

Náčrt federálneho programu bol uverejnený v *The Contemporary Review* v septembri 1941. Jeho právna štruktúra nie je kópiou americkej či švajčiarskej ani britskej ústavy - bol vypracovaný na základe špeciál-

nych psychologických, historických a ekonomických podmienok strednej Európy. Aj politika je postavená na takomto solídnom základe. Chce zabezpečiť silnú demokratickú úniu, a preto ako stabilizačný prvok zabraňujúci pravicovému i ľavicovému radikalizmu využíva najpočetnejšiu vrstvu tejto oblasti - roľníctvo, ktoré tvorí vyše 64% obyvateľstva. Pre krajinu, ktorá, podobne ako Británia, má iba veľmi málo poľnohospodárskeho obyvateľstva, sa môže zdať táto koncepcia zvláštna, ale je v súlade s vývojom roľníctva v strednej a juhovýchodnej Európe a jeho emancipáciou, ako aj s politikou "agrárnej demokracie", ktorú Hodža pred vojnu zastával a uplatňoval ako európske, ale najmä stredo európske hnutie.

Táto kniha je výkladom i programom, ktorého uskutočnenie závisí od politickej zrelosti zúčastnených národov. Dohody medzi Poľskom a Československom a medzi Juhosláviu a Gréckom predstavujú odrazový mostík správnym smerom. Tieto dohody možno a treba ďalej rozvíjať. Naša krajina (p.p. Anglicko) môže Európe preukázať veľkú službu, ak "slobodnú strednú Európu" naplní duchom tolerancie, porozumenia a riadenej kooperácie, ktorá je jednou z najväčších predností anglosaského národa. To je jediný základ, na ktorom možno budovať novú Európu.

Z anglického originálu preložila Ľubica Hábová.

3

PLÝ
KNIHA MILANA HODŽI

*Nová Svoboda, s. 91-93
apríl 1942*

Kniha československého ministerského predsedu v predmnichovskom období by mohla byť zaujímavá kniha. Nejde ani tak o fakta ktorá jsou až na niektoré podrobnosti známa, i když snad ten či onen dokument ještě osvětlí detail nebo osobu, jako o zjištění příčin proč a za jakým účelem k Mnichovu došlo. Tyto otázky neměl Hodža v úmyslu zodpovědět, smysl jeho knihy je zcela jiný. Je to kniha bojovná, která má dokázat, že střední Evropa je ohrožena bolševictvím! Tedy: starý strašák v poněkud přešité kamizole. Záchrana je - podle Hodži - jedině v pojetí střední Evropy jako hospodářského celku spojeného agrární internacionálou na bási zemědělské produkce a pouze

doplňného průmyslem do té míry, že by mohl existovat na zcela reakční hospodářské a sociální základně bez jakékoli souvislosti se Sovětským svazem. Autor měl dát heslo ze strany 124 knihy "Democratic economy able to resist Nazi and Bolshevik experiments" na titulní list, a čtenář by byl hned doma, o jakou literaturu se jedná. Vývoj ještě nepoučil tohoto autora o tom, že šlo pouze o nacistický experiment, ale že už nelze nazývat experimentem bolševizmus, který v SSSR prokázal takovou schopnost života, že nejen pomáhá těm tolik vychvalovaným demokraciím "to resist", ale dokonce nese hlavní tíhu boje, ačkoli si na to nedělá nejmenší výhradné právo, naopak je ochoten přijat každou účast v zápase o budoucnost světa. Demokracie mají dosti příležitostí dokázat, že jsou schopny "to resist" alespoň nacismu. Hodža zásadně nevidí ve své koncepci nepřijemné zjevy, nechce je vidět, a tak dostává jeho kniha zvláštní charakter hlavně tím, co zamlčuje. Pro agrární internacionálu nachází mnoho papírového obdivu a připisuje jí zásluhy, kterých nemá a hlavně neměla.

Kniha nepřináší nových řešení, nýbrž vrací se ke starým plánům, které se z toho, či onoho důvodu neuskutečnili. Navrhuje v poslední části knihy dokonce ústavu nové federalisované Evropy, a připomíná tím Kramářovu knihu Ruská krise, kde je také načrtnuta ústava nového Ruska asi na stejných hospodářských a sociálních zásadách. Oba návrhy stihne stejný osud. Některé drobnosti si autor upravil 'ad usum delphini', vyzvedá neznámé osobnosti jen proto, poněvadž jsou dnes v cizině jeho spojenci (str. 216), vidí otázky slovenského centralismu a decentralismu v roce 1942 zcela jinak, než je viděl po celých dvacet let (str. 102), a na první pohled je patrné, že spisoval teprve k hotové koncepci závěru argumenty: tento pracovní postup naplňuje čtenáře nedůvěrou.

Kniha má obšírný historický úvod zaujímavý pětinou knihy. Nelze říci, že by nebyl zajímavý, ale co dnes s úvahami o tom, co by se stalo, kdyby se nebylo stalo to a ono, kdyby... kdyby... Mnoho místa je věnováno záměrům a úmyslům následníka trůnu Františka Ferdinanda, o nichž lze dnes stejně říci, že by se byly splnili všechny, jako že by se nebyl splnil žádný. Kdyby... takové historické fantasie bývají neškodné, ale v tomto případě je nebezpečí, že se jich chytí zastánci "starého pořádku", kteří stále ještě pokládají nějakou monarchistickou ideu, která se neosvědčila po staletých zkušenostech, za dostatečně silnou, aby stmelila Evropu a dokonce svět. Stále je mnoho lidí přesvědčených o tom, že střední Evropa je kotlem, v němž se vaří světový neklid a nepokoj. Nechtějí vidět, že středomořské bojiště několika tisíciletí se v první

světové válce rozšířilo o atlantické, a za kratičko na to, v druhé ještě světovější válce, o pacifické bojiště. Hodža to jistě dobře ví, ale ve své knize to vidět nechce. Vytrhuje střední Evropu z přirozeného celku a dokazuje, že lze v ní zjednat "pořádek" novou organizací na podkladě starých principů. Tvoří nám federalizovanou Evropu jako jakousi svatou alianci proti modernímu světu. Nechce vidět souvislosti mezi Československem a Čínou, mezi námi a Španělskem, pomíjí mlčením morální i politický krach Společnosti národů, ke kterému došlo proto, poněvadž to byla společnost cechovních diplomatů ovládána právě onou ideologií strachu z nového života, jaká se dere na světlo boží z Hodžovy knihy, i když je obratně maskována. Hodža patří k autorům, kteří přehlížejí, že se dnes lítá z Ameriky do Evropy za osm hodin, že Cripps letěl do Indie na prodloužený weekend, a že tento vývoj bude nezadržitelně pokračovat. Hodžova kniha budí dojem zašlých časů, jako by se po světě ještě jezdilo s koníčkem zapřaženým do tělegy, a jako by poštovní kurýr a trojka byly nejrychlejší dopravním prostředkem. Hodža líčením své nové Evropy vyvolává ovzduší sladké Vídne a Budapešti se starým císařem šinoucím se k hradu v kočáře s bílými koňmi užasnou rychlostí 12km za hodinu, s vážně a důstojně krácejícími dvorními rady do konference, kde rozhodnou o budoucnosti Evropy podle právě došlých policejních instrukcí. A to vše v době, kdy Churchill a jeho britští, američtí a sovětské spolupracovníci se navštěvují na tisíci-koňských strojích všeho druhu. Každý chápe, že proti tankům, kulometům a bombardérům nelze bojovat zadovkami modelu 1866, ale mnohým se při tom zdá zcela přijatelné řešení, které neznamena nic jiného, než že se kolem roku 1950 má politicky, hospodářsky a sociálně stačit s modernizovanými ideami pokrokové trevice předběžné monarchie. Volá po demokracii, ale nevidí, že ta jeho demokracie je už tak málo, že neznamena skoro nic.

Jedna z nejzajímavějších částí knihy je kapitola o jednání s Schuschniggem, z níž vyjde na jevo, že nejen Schuschnigg, který byl se svým monarchismem přímo naivní, ale ani Hodža nechápali, kde je nebezpečí a dovedli se s největší vážností bavit o bezvýznamných věcech, což autor ještě pečlivě zaznamenal, místo aby o tom pomlčel. Bylo by nutno polemizovat s celou Hodžovou koncepcí příčin veliké hospodářské krise, kterou chápal jako zvláštní zjev průmyslové a zvláštní zjev agrární. Snaha dělit hospodářství vede někdy k podivné primitivnosti, která není vysvětlitelná jinak, než že autor zcela dobře ví, kde nás tehdy tlačila bota, ale nechce to přiznat a raději se staví nevědomým. Tak v kapitole "Agrarian Democracy,

one of the Focal Points in Central Europe" se tvrdí, že posice zemědělské strany - Peasantry's Party - byla přísný střed mezi levým socialismem a pravou buržoasií: to by tedy znamenalo, že byla "právě" socialistická a "levě" buržoasní. Je to podivné, jaký je teď do toho socialismu a na levici nával. Nikdo nechce být na pravici a všichni chtějí být socialisty, dokonce Mr. Hearst a Lindberg.

Není jasné proč Hodža vidí dnes v dělnictvu živou revoluční a v zemědělcích reakční, když historicky dokazuje (str.195) revolučnost selského živlu. Sovětský svaz prostě nevidí, vyloučil jej z Evropy. Hned na první stránce knihy prohlašuje, že SSSR by mohl mít jednoho dne zájem na neodvislém a silném bloku mezi sebou a Německem. Dokazuje pak právo střední Evropy na samostatný život historický a staví se proti myšlence Euroasie, kterou připouští jen pro SSSR.

Pravděpodobně vznikla tato koncepce v době, kdy mnoho lidí bylo v zajetí polských informací o slabosti Rudé armády. Tehdy se často tvrdilo, že Sovětský svaz bude nucen přijat jakékoli německé podmínky, a když se dal do války, že bude za 14 dnů poražen; mnozí "přátelé" Sovětského svazu prodlužovali tuto lhůtu až na šest neděl. Poměr k Polsku je u Hodži velmi srdečný, polský konzervatismus, a hlavně odpor k SSSR, je mu kladným přínosem do jeho nového střeoevropského pořádku a dělá polské "demokracii" tak velké koncese, že považuje za demokracii mnoho z toho, co už demokracií dávno nebylo. S oblibou mluví o československo-polské federaci, tedy o takovém útvaru, který by byl přímo zdí proti SSSR, a přímo lapákem pro každého myslícího člověka.

Pojetí československo-polských styků je největší slabinou knihy. Autor líčí zásluhy internacionály a přeceňuje význam mezinárodního zemědělského kongresu 1925 ve Varšavě. Dobrý poměr mezi tehdejšími zahraničními ministrem Benešem a jeho kolegou Skrzyńskim trval ještě za Pilsudského proto, poněvadž si Pilsudski představoval asi totéž, co si dnes přeje Hodža: polsko-slovensko-českou spolupráci, při níž by Češi byli pátým kolem u vozu. To je také červ, který hlodá na všech projektech federací a konfederací. Hodža vykládá nepřesně tzv. ostravský incident za polsko-sovětské války, kdy naši dělníci zadrželi transporty se zbraněmi určenými proti SSSR, a zejména tvrdí, že těchto několik neděl bylo v periodě 1918-1938 jediné období, kdy československá vláda nebyla pádem situace doma. To je velmi odvážné tvrzení. Hodža připomíná, že nám Poláci tento incident nikdy nezapomněli, ale zapomíná říci, kdo z Poláků. Polskem není jen neblahá "panská jednota", která přivedla zemi do tak strašné katastrofy. Nejen Poláci - jak říká Hodža

- ale také Sovětský svaz nám ostravský incident nezapomněl! Záleží tedy na tom, koho paměť bude důležitější. Je pravda, že i beckovské Polsko se v posledním okamžiku snažilo napravit chyby, které učinilo, a dalo nám po 15. březnu 1939 příležitost protestovat proti nacistické okupaci. Jenže to už bylo příliš pozdě! Ani z toho, že nám Polsko po vypuknutí války povolilo zřítit legii, nelze dělat dalekosáhlé závěry. Ta naše legie nebyla jen v našem zájmu, měla stejný, ne-li větší propagační význam pro Polsko. Vždyť jen o vlas, a bylo by bývalo došlo k novému mnichovskému paktu. Každá sebemenší síla, která pomáhala, byla dobrá.

Hodža se táže: “Může být vytvořena střední Evropa jako hospodářská jednotka?” Odpovídá: “Ano!” Vidí ovšem pouto této jednoty v rekčním agrarismu, který v zemědělských masách prostě předpokládá, aniž by se příliš namáhal dokázat jeho existenci. Ani ve snu mu nenapadá uvažovat o tom, že by tato jednotka mohla být přímo marxistická, tak si je jist tendenci, která po druhé světové válce přijde. Nepřipouští možnost rozhodného sovětského vítězství, přehlíží ji. Nemáme přirozeně tušení, jaké mají v SSSR plány pro případ, že válku vyhrajou sami - Sikorski právě odletěl do Washingtonu přesvědčovat Roosevelta, že je třeba druhé evropské fronty ne z důvodů strategických, nýbrž proto, aby nedošlo ke “katastrofě”, kterou reakce vidí v tom, že by kozácké koně mohly pít vodu z Rýna, nebo dokonce z Marny - ale vylučovat předem sovětský vliv v Evropě tak, jak to učinil Hodža ve své knize, je přece jen stejně odvážné, jako bylo prorokování sovětských porážek a neúspěchů Rudé armády.

Hodža se dále táže: “Může být vytvořena střední Evropa na základě nějakého kolísavého nacionalismu?” Na tuto otázku už nedává přímou odpověď, jen tvrdí, že budoucnost Evropy není v separatismu - čímž si poněkud odporuje, poněvadž ji sám odděluje od Západu, hlavně však od Východu - nýbrž v rozumné dělbě práce, že federalisovaná střední Evropa je nejnutnější nutností poválečného pořádku. Tak jednoduché to není. Hodža vidí svůj plán “Central European New Deal” jen geograficky a přehlíží právě ty nejdůležitější síly, které vedou ke každému sociálnímu a tím i hospodářskému a politickému pořádku. Opakuje chybu z Versailles, jenže tenkrát nebyl mír tak špatný, jako to, co právě nastalo potom: zápas měšťáctva o moc a vítězství nad socialismem.

4

JOZEF KIRSCHBAUM
HODŽOV PLÁN
STREDOEURÓPSKEJ FEDERÁCIE

*Slovák, č. 157
20. august 1944*

Na politickú iniciatívu bohatý Hodžov život skončil sa prv, akoby tento bol videl osud svojho posledného námietove nie síce nového, ale politicky najdôkladnejšieho plánu federácie v strednej Európe. Je to posledná veľká Hodžova iniciatíva, v ktorej neodskriepiteľné Hodžove politické schopnosti črtajú sa v plnej miere a ktorou znovu jeden Slovak prerastá hranice Slovenska a zasahuje do medzinárodného denia. Nebude azda preto bez zaujímavosti vrhnúť pohľad na túto politickú koncepciu, ktorej autor sa už nezúčastní na jej realizovaní alebo páde, stojí teda stranou a preto možno o koncepcii hovoriť bez toho, aby sa vyvolali reflexy v súčasnom slovenskom alebo európskom politickom živote a zameraní. Každá myšlienka i tak, ak je životaschopná, nájde svojich hlásateľov a uskutočňovateľov a neuvedie sa do života a to ani násilím, ak nezodpovedá prirodzeným vývojovým a charakterovým tendenciám národov, ktorých sa týka. Nestihne preto iný osud ani od polovice minulého storočia často obnovovanú a v mnohých formuláciách sa objavujúcu myšlienku organizácie stredoeurópskych národov na základe federatívneho princípu, než realizovanie alebo zapadnutie do zabudnutia, ak toto úsilie nevychádza z prirodzených predpokladov, alebo odsunutie jeho uskutočnenia, ak vývin v Dunajskej kotline nedospel ešte tak ďaleko, aby národy miesto snahy ovládať jeden druhého hľadali bázu pre spoluprácu.

Hodža aktívne zapätý do politického vývinu v dunajskej kotline skoro 40 rokov, tendencie protiviace sa vytvoreniu politického organizmu, v ktorom by skoro 100 miliónov obyvateľov strednej Európy našlo uspokojivé riešenie svojich nacionálnych, kultúrnych a hospodárskych potrieb, iste poznal. Rovnako nedá sa pochybovať, že by mu neboli bývali známe predpoklady a faktory, ktoré uskutočnenie federácie podunajských národov robia možným. Táto skutočnosť ako i tá okolnosť, že po prvom hospodárskom pláne tento politický plán Hodžov sa rodí v emigrácii a po stroskotaní organizačných foriem, nastolených po prvej

svetovej vojne v tomto priestore, sú kladnou stránkou plánu, ktorý v hrubých črtách spočíva na tejto koncepcii:

1. Politické, hospodárske a kultúrne potreby stredoeurópskych národov nútia hľadať takú organizačnú formu dunajského priestoru, ktorá by zaručila týmto národom mielen istotu pred možným vojenským nebezpečenstvom susedov, ale v ktorej kooperáciou dosiahlo by sa i hospodárskej prosperity a s hľadiska politického otupili by sa národné antagonizmy, vyplývajúce z menšinových problémov a snahy jednotlivých národov dosiahnuť vedúce postavenie, resp. ovládať národy menšie.

2. Touto organizačnou formou bola by Stredoeurópska federácia,

“...nie voľná kooperácia, ale silné spojenie tých nacionálnych energií, ktoré dávajú podklad slobode a prospešnosti strednej Európy, Základným kameňom tejto federačnej strednej Európy, ktorá by pozostávala z 8 predvojnových štátov, mala byť únia vytvorená medzi Poľskom a Česko-Slovenskom. Štyri slovanské a štyri neslovanské národy, ktoré majú Stredoeurópsku federáciu tvoriť, majú nájsť “nový, veľký a silný základ pre svoj národný život, udržiujúc v pevnej rovnováhe všetky možné rasové a mocenské aspirácie na širokom území, ktorého konsolidačný poriadok má byť najcennejšie prispenie k Novej Európe”.

3. V čele federácie mal by stáť federačný prezident, zvolený najskôr konferenciou nacionálnych predsedov vlády a postupne federačným kongresom (parlamentom) na dobu jedného roku. Prezident menuje federačného kancelára a členov vlády, ako aj veliteľov armády. Federácia má byť založená na colnej únii a spoločnými záležitosťami sú mena, financie, obrana, zahraničná politika, obchodná politika, doprava, ministerstvo federačné a ministerstvo kooperácie obchodných spoločností s profesionálnymi spolkami. Všetky federačné národy majú byť reprezentované vo federačnej vláde ministrami svojej národnosti bez ‘porte-feuille’. Federační ministri s ‘porte-feuille’ majú mať za asistentov štátnych podsekretárov, zastupujúcich všetky národy, tvoriace federáciu.

Federačný kongres (parlament) má pozostávať z členov, určených dvojtretinovou väčšinou v nacionálnych parlamentoch a každý nacionálny štát má byť reprezentovaný nie menej ako desiatimi a nie viac ako pätnástimi členmi (jeden poslanec má milión obyvate-

lov). Úradným jazykom kongresu i konfederácie mal by byť “obvyklý diplomatický jazyk”, poslanci mohli by však predniesť svoje prejavy v národných rečiach. Administrácia v nacionálnych štátoch má sa prirodzene diať v národných rečiach. Federačná ústava, prijatá kongresom, má byť vyhlásená i federačnými parlamentmi.

Hodža tento svoj plán, tu iba v podstatných črtách naznačený, podložil obšírnymi úvahami a argumentami a dochádza k záveru, že “Stredoeurópska federácia je absolútnou nutnosťou nového poriadku po vojne.”

Je to “jediný možný organizmus, v ktorom by sa využili nacionálne sily, ktoré v tejto oblasti môžu zachovať princípy nacionálnej a individuálnej slobody a usporiadaného mieru a umožnia dosiahnuť rozumný systém produkcie a spotreby, ako i rozumnú politiku, na ktorej bude vystavená nová Európa.”

Pokiaľ ide o jej uskutočnenie, Hodža vyslovuje presvedčenie, že “vojnové udalosti v strednej Európe zrejme a plne hája ideu pevne organizovanej budúcej spolupráce všetkých tých ôsmich štátov, ktoré sa rozprestierajú v totálnej geografickej súvislosti medzi Ruskom, Nemeckom a Talianskom.”

Nakoľko je prezieravosť Hodžova reálnou a aká je politická nosnosť tohto plánu, ukážu udalosti po tejto vojne, ktorá sa blíži k svojmu vrcholu a tým aj k svojmu koncu. Teoretická dôkladnosť a na základe dlhých politických skúseností nadobudnutá znalosť stredoeurópskych problémov návrhu rozhodne nechýba. Z hľadiska slovenského prichodí jednako s poľutovaním konštatovať, že Slovensko vypadá ako samostatný činiteľ, resp. federačná jednotka z Hodžovho plánovania, čo vzhľadom na informácie, ktoré máme z neskorších rokov, než kniha *Federation in Central Europe. Reflections and reminiscences* vyšla, dalo by sa vysvetliť iba týmto faktom, že bol nútený brať za jednotku bývalú ČSR kvôli spojencom. Hodža hovorí o ôsmich štátoch a štyroch národoch slovanských, ktoré by mali tvoriť Stredoeurópsku federáciu. Slovensko neberie do úvahy ani ako etnickú, ani ako politickú jednotku, hoci problému slovenskému venuje pozoruhodnú úvahu. To je ‘manco’ tohto posledného veľkého Hodžovho plánu nie pre našu prestíž, ale pre prehliadnutie jedného problému v strednej Európe, ktorého riešenie či v rámci Maďarska, alebo v rámci ČSR ukázalo sa neprijateľným a politicky neúnosným, a preto po psychologických i politických dôsledkoch jestvovania slovenského štátu a za predpokladu, že za základ svojho plánu berie organizačný princíp fede-

račný, musela sa mu javiť nemožnosť obnovenia 'status quo ante' 1939 ako samozrejmosť. Hodžova činnosť v Amerike dovoľuje však vyviesť konzekvencie, že v otázke slovenskej vyššie uvedené hľadiská ďalekosiahle korigoval. Preto v nekrológoch aj neutrálna tlač charakterizovala ho ako "le centre naturel d'un groupement opposé à Beneš" (prirodzený stred okolo ktorého sa zoskupovala opozícia voči Benešovi), najmä po jeho usadení sa v Spojených štátoch, "kde jeho mienka veľmi zavážila v umiernených kruhoch a často i v Štátnom departemente" a Hodžova slovenskosť bola v zahraničnej tlači 'unisono' vyzdvihnutá. "Súd budúcich generácií - píše švajčiarsky časopis *La Liberté* - prizná Hodžovi vzornú svedomitosť, mnoho talentov brilantných a solídnych, veľkú lásku k svojej malej slovenskej vlasti a zriedkavé porozumenie pre potreby, stojace nad primitívnym národným egoizmom."

Niet sporu, že čas aj u nás zahľadí stopy po Hodžových činoch, ktoré žijúca politická generácia neschvaľuje a neschvaľovala, a že Hodža zaujme v histórii našich politických zápasov posledných 40 rokov dôležité miesto. Slovensko hralo totiž cez Hodžu dôležitú rolu v politike dunajského priestoru. Záležať bude na žijúcej politickej generácii, aby Slovensko nevypadlo ako politický činiteľ z organizovania strednej Európy nielen v teórii, ale aj v praxi a aby sme sa stali nie objektom, ale subjektom v novom politickom usporiadaní tohto priestoru.

5

ANDREAS OPLATKA

AKTUÁLNOŠŤ

**VYROVNANIA V STREDNEJ A VÝCHODNEJ
EURÓPE. SPOMIENKY ČECHO-SLOVÁKA
MILANA HODŽU**

Neue Zürcher Zeitung, č. 151, s. 19

3. júl 1995

(Recenzia reaguje na nové nemecké vydanie knihy Milan Hodža: *Schicksal Donauraum* z roku 1995.)

Kniha sa po prvýkrát objavila v roku 1942 v anglickej verzii v Londýne a teraz bola znovu vydaná v nemeckom preklade. Slovenský politik Milan Hodža v nej počas svojho britského exilu retrospektívne hodnotí svoju kariéru, ktorá bola rovnako premenlivá ako osud východnej časti stredoeurópskeho regiónu, z ktorého pochádza. Tento obhajca slovenskej emancipácie

a zrovnoprávnenia sedel už pred 1. svetovou vojnou v parlamente v Budapešti, hlavnom meste východnej polovice dunajskej monarchie, kde pre svoje požiadavky nachádzal poľutovaniahodne málo porozumenia. Po rozpade Habsburskej ríše bol agrárnik Hodža opakovane členom česko-slovenskej vlády a v tridsiatych rokoch zastával tiež úrad ministerského predsedu. Nasledoval prezidenta Beneša do exilu vo Veľkej Británii, kde rok pred koncom vojny zomrel.

Hodžove spomienky *Osud - Podunajsko* nie sú ani štylisticky, ani obsahovo žiadnym majstrovským dielom memoárovej literatúry. Obsahom knihy je skôr zbierka retrospektív, politických skíc. Čo však robí knihu aktuálnou a jej obnovené vydanie vítaným, je Hodžovo angažovanie sa za myšlienku federalistickej strednej Európy. Tento česko-slovenský politik (on sám používa pre rovnosť dvoch národov trápne zaužívanú pomlčku) hľadal predovšetkým cez vytvorenie bloku agrárnikov - hlavne v dvoch medzivojnových desaťročiach - nadviazanie a upevnenie takých kontaktov v dunajskom regióne, ktoré by mohli vytvoriť základ pre federáciu. To, že zmierenie, dôvera a zblíženie v jednom regióne ostávajú ťažko predstaviteľné, pokiaľ susedia trvajú na stálom ponížovaní potencionálnych partnerov, v tomto prípade Rakúska a Maďarska, neobjasňuje Hodža ani v retrospektívnom pohľade na ich neúspešné uskutočnenie.

Vo svojom boji za zrovnoprávnenie slovenskej časti krajiny sklamal Hodža dokonca v rámci svojej užšej vlasti. Stroskotal na odpore centralistu Beneša. Čitateľ zväzku na to získa jasný pohľad z úvodného slova Otta von Habsburga, zatiaľ čo Hodža sa o slovenskej otázke vo vnútri ČSR vyjadruje skôr diskkrétne.

Hodža opodstatňuje nutnosť stredoeurópskej federácie okrem iného nepochybne správnym a v tej dobe doslova jasným poznaním, že Hitlerov postup a jeho ľahký úspech v strednej Európe bol možný len tak, že diktátor v tejto oblasti narazil na rad medzi sebou rozhádaných malých štátov. Autor knihy, ktorá vznikla v prvých rokoch vojny tvrdí už vtedy s pozoruhodnou istotou, že boj sa skončí víťazstvom Spojencov. S Európou, ovládanou z Nemecka nepočítal na základe svedectva knihy ani na okamih, ale pre opačný prípad, ktorého sa už nedožil, doložil dokonalý plán stredoeurópskej federácie. Churchill vtedy rozmýšľal podobne o budúcnosti tohto regiónu, jeho podnet však narazil na odpor u Stalina, ktorý chcel rozdeliť a panovať. Hodžov projekt je už dnes vďaka európskym integračným systémom, na ktorých chcú participovať aj krajiny stredovýchodnej Európy, v detailoch prekonaný. Jeho základná téza, že rozdrobenosť regiónu do malých štátov ho robí bezbranným a že namiesto národ-

DUŠAN KOVÁČ
MILAN HODŽA OPĚŤ NA SLOVENSKU

Písané pre K&K, 1996

Východisková situácia: Slovenský politik, jeden z najvýznamnejších v tomto storočí, prvý Slováč, ktorý sa stal ministerským predsedom (v podobnom postavení bol už hádam iba palatín Juraj Thurzo v Uhorsku), napíše knihu. V Anglicku a po anglicky. Trvá takmer päť desiat päť rokov, kým sa kniha objaví na Slovensku a po slovensky. Osud nie celkom všedný aj v krajine, kde sa dejú všelijaké zvláštne veci. Milan Hodža: Federácia v strednej Európe.

Je nesporné, že toto dielo bolo treba preložiť a vydať v slovenčine. Tvorí súčasť slovenského kultúrneho dedičstva. Z tých dôvodov sme občas vydávali klasikov - Hviezdoslava, Vajanského, Fándlyho, Bajzu. Máme veľa dôvodov na to, aby sme mali v slovenčine Senecu, Shakespeara i Moliéra. Majú to všetky kultúrne národy. Kto však dnes číta klasikov? Kto Shakespeara? Kto Hodžu? Nájdu sa ľudia, ktorí si Hodžovu knihu kúpia a uložia do knižnice. Ako súčasť slovenského kultúrneho dedičstva. (Luteráni?) Podaktorí z tých, čo si tiež potrpia na slovenské kultúrne dedičstvo, si ju nekúpia. (Katolíci?) Hodža bol čechoslovakista. Tú nálepku mu dali tí, ktorí od neho nikdy nič nečítali, ale bezpečne vedia, že bol čechoslovakista. A to je dnes niečo ako pred nejakým štvrtstoročím pravicový oportunist. Nebolo by nič prekvapujúce, keby sa našli ľudia, ktorí by dnes Hodžu aj chceli mať, ba ho aj čítať. Ale čo, keď ho u mňa nájdu? Aj taká je dnes poloha Hodžu, vracajúceho sa v knižnej podobe na Slovensko.

Je pre dnešného čitateľa na Slovensku Hodžova kniha viac ako iba dobový dokument? Ako prameň ju napokon historici využívali aj v jej trochu archaickej anglickej podobe, aj s niektorými nejasnosťami a chybami. Bol to cenný prameň, pretože Hodža bol a až do smrti zostal neortodoxným politikom. Spôsobom života, známymi i menej známymi aférami, ale hlavne spôsobom "robenia politiky". Nemiloval papierovanie. Mal rád živú politiku. Musel, samozrejme, čas od času robiť expozé, záznamy. Obyčajne ich zahadzoval, či jednoducho stratil, zapotrešil. Právý opak Beneša, ktorý každý riadok starostlivo uschoval. Hodžova pozostalosť v Archíve národného múzea v Prahe pozostáva z niekoľkých kartónov. Korešpondencia, články, väčšinou publikované, občas rukopisy. Po Benešovi ostali stovky kartónov. Preto je Hodžova kniha popri publikovaných článkoch najdôležitejším prameňom k poznaniu Hodžu, jeho politickej činnosti, jeho myslenia.

To by však bolo stále málo na to, aby sa kniha vydala v náklade, ktorý si trúfa oslovit' širšie publikum. Najdôležitejšia je otázka: je v tomto Hodžovom teste niečo, čo osloví súčasného Slováka, čo obohatí jeho poznanie, podnieti jeho myslenie?

Nie všetko v Hodžovej knihe má dnes rovnakú hodnotu. Napokon nie všetko malo rovnakú hodnotu už aj v čase, keď kniha vyšla. Starnúci, roztrpčený Hodža na konci svojho života, ďaleko od krajiny, ktorej venoval veľkú časť svojej životnej energie, chtiac-nechtiac píše akúsi rekapituláciu a aj svoju vlastnú apológiu. Zdá sa, že to nemal v úmysle, ale nutkanie bilancovať a odovzdať posolstvo bolo nakoniec silnejšie.

Pasáže o agrárnej demokracii vyznievajú dnes takmer exoticky. Vieme, že Hodža bol agrárnik. Nemal však statok. Možno ani len záhradu. Medzi špičkami českých agrárnikov bol v tomto smere exotom už v čase prvej republiky. Hodža bol publicistom a intelektuálom, ktorý sa nestal agrárnikom prostredníctvom svojich materiálnych záujmov, ale v dôsledku racionálnej politickej úvahy. Ako všetci slovenskí politici, začal svoju dráhu v boji s národnostným útlakom, s cieľom vydobýť pre Slovákov jazykové, kultúrne i politické práva. Mal však neomylný cit politika, ktorý mu ukazoval, že svet speje k demokratizmu. „Potreby naše ženú nás

DUŠAN KOVÁČ
MILAN HODŽA BACK IN SLOVAKIA

Written for K&K, 1996

To set the scene: a Slovak politician, one of the most influential of this century, and the first Slovak to become the Prime Minister of Czechoslovakia, (perhaps only one other Slovak, Juraj Thurzo, Palatine of Hungary, has been in a similar position), writes a book, in England and in English. It takes almost fifty five years for the book to be published in Slovakia and in Slovak. This is uncommon even in a country where all kinds of odd things take place. So, to Milan Hodža and his Federation in Central Europe.

The translation into Slovak and publication in Slovakia of Hodža's book, Federation in Central Europe, was long overdue; that is beyond any doubt. It is part of Slovakia's cultural heritage; which is the same reason we publish the classic authors like Hviezdoslav, Vajanský, Fándly or Bajza. We have many reasons to have writers like Seneca, Shakespeare as well as Molière published in Slovak. All civilized societies do it. Who, however, reads the classics today? Who reads Shakespeare? Who reads Hodža? You can find people who will buy Hodža's book and put it on their shelves. As a part of Slovak cultural heritage - Lutherans? Some, who also stress Slovak cultural heritage and still will not buy it - Catholics? Hodža was branded as a promoter of Czechoslovakia. This label was given to him by those who never read him but who are absolutely sure that Hodža was a "Czechoslovakist". And, today this is equivalent to being called a "Rightist opportunist" around a quarter of a century ago. It would not be at all surprising if there are some individuals who want to have Hodža's book, and even read it, "but what if" they might ask themselves, "someone were to see it at my place?" This is also a dimension of Hodža's homecoming, in book form, in Slovakia.

Can Hodža's book be considered as more than a period document by a contemporary Slovak reader? As a primary source, the historians used it despite its rather archaic and unpolished English, some ambiguities and factual errors. It was a precious source because Hodža was an unorthodox politician be it due to his lifestyle, the more or lesser known scandals, and particularly his way of "doing politics". He was not fond of paper work. He preferred action in politics. He had to, of course, from time to time, write statements and reports. Usually he threw them away, or simply lost or misplaced them. A mirror opposite to Beneš who saved with great care his every written word. Hodža's archive, at the Archives of the National Museum in Prague, consists of several boxes: correspondence, articles, (mostly published), some manuscripts; Beneš left us with hundreds of boxes. For this reason, Hodža's book, is one of the most important sources we have to help us to understand Hodža, his political activity and his thinking.

This is all too little, however, to justify a large print run of the book. The key question is as follow: is there anything in Hodža's testament of relevance to contemporary Slovaks, that will enrich their awareness, inspire their thinking?

Today, not everything in Hodža's book is of equal value. After all, everything was not of equal value at the time when the book was first published. Aging and bitter, towards the end of his life, far from the country to which he dedicated the great portion of his energy, Hodža, willingly or not, writes a sort of recapitulation and also his own apologia. It does appear that this was not his intention, yet the urge to reassess and leave his own legacy was stronger.

The section dealing with agrarian democracy sounds almost exotic today. We know that he was an agrarian politician, yet he owed no estate. Maybe not even a garden. Among the elite of

do demokracie”, napísal mladý novinár Hodža. Prevažne agrárne Slovensko malo pri zavedení všeobecného volebného práva najviac voličov roľníkov. Hodža bol najskôr národovcom, potom demokratom a napokon agrárnym demokratom. Agrárna demokracia mala byť súčasne tou väzbou, ktorá mohla spojiť národnostne rozdelenú strednú Európu. Agrárna demokracia v dnešnej strednej Európe už nie je ničím viac ako vyššvaným krojom. A nie je ani taká pekná.

Stredná Európa však existuje. A hľadá svoju identitu, svoje miesto a poslanie v integrujúcej sa Európe. Hodža bol nesporne jedným z najvýznamnejších stredoeurópskych politikov. A takým je aj vo svojej poslednej knihe. Strednú Európu chápal ako samostatný priestor. Nie ako most, nie ako korisť veľmocenských chýtok západných i východných, ale ako samostatný geopolitický priestor, priestor malých národov a štátov. Národy strednej Európy musia k sebe hľadať cestu, sú odsúdené k spolupráci, k integrácii, viac - k federácii. Musia sa rozhodnúť.

V čase, keď Hodža písal svoju knihu, nielen stredná, ale celá Európa ležala pod Hitlerovými čižmami. Nemecké vojská sa blížili k Moskve i ku Kaukazu. Stalingrad bol iba mestom na mape, o ktorom málokto niečo vedel. Z tohto hľadiska fascinuje Hodžova viera v obrodu strednej Európy, ktorá by bola bez porážky Hitlera nemožná. Posadnutý svojou ideou - a Hitlerovo ovládnutie strednej Európy považoval za dôkaz správnosti svojej idey - skicuje náčrt ústavy Stredoeurópskej federácie. Jeho ústava pripomína zanovitosť malého chlapca. Akoby v predtuchu blížiacej sa smrti vykrikoval do európskej tmy svoje proroctvo federalizmu: „Budúcnosť Európy nie je v separatizme. Je v rozumnej deľbe práce. Slobodu a bezpečnosť malých národov môže zaručiť iba ich federácia.”

Ťažko povedať, koho tým Hodža dnes na Slovensku osloví. Určite nie tých, ktorí v separatizme vidia rozumnú deľbu majetku.

Czech agrarians he was in this respect very peculiar even during the first Czechoslovak Republic of 1918-1939. Hodža was a publicist and an intellectual who became an agrarian after his own rational political analysis, and not because it suited his interests. Like all Slovak politicians, he started his career fighting for the national cause with the aim of attaining language, cultural and political rights for the Slovaks. He had, however, a keen sense of politics that was telling him that the world is heading for democracy: "Our needs drive us into politics", wrote the young journalist Hodža. If universal voting rights were to be introduced, the majority of voters in primarily agrarian Slovakia would be peasants. Hodža was first a nationally oriented politician, then a democrat and finally an agrarian democrat. Agrarian democracy should have been the link that would connect the nationally diverse and divided Central Europe. Agrarian democracy in contemporary Central Europe is nothing more than a national costume and it is even as nice as one.

Central Europe, however, exists and is searching for its identity, its place and role in an integrated Europe. There is no questioning that Hodža was one of the most important Central European politicians and we can see this clearly in his last book. He viewed Central Europe as a distinct unit; not as a bridge, nor as potential prey for Western and Eastern powers. Rather, he saw it as a separate geopolitical area, i.e., an area characterized by small nations and states. He believed that the nations of Central Europe must seek a path towards each other, and that they are sentenced to cooperation, to integration, ever more, to federation. They have to decide: either they will remain forever the prey for great powers or they come to an understanding between themselves.

At the time Hodža wrote his book, it was not just Central Europe, but the entire continent that was under the jackboot of Hitler. The German troops were approaching Moscow and the Caucasus region. At that time Stalingrad was only a spot on the map which was unknown to most people. From this point of view, Hodža's belief that the revival of Central Europe was impossible without the defeat of Hitler, is quite fascinating. Due to Hitler's domination of Central Europe, Hodža considered it as a proof of the correctness of his idea. Thus, being obsessed with his idea, he sketches a draft constitution for a Central-European Federation. His constitution reminds one of the strong mindedness of a small boy. As a premonition of his own death he blared into the European darkness the prophetic words of Federalism: "The future of Europe is not in separatism. It is in a rational division of labour. The freedom and security of the small nations can only be secured through federation."

One must note that it is hard to say to whom Hodža will appeal in contemporary Slovakia. Certainly not those who see separatism as a smart division of wealth.